

**A nyelvjárási anyaggyűjtésről
Mit gyűjtsünk és hogyan?
(Csúry Bálinttól napjainkig)**

1. Amikor a debreceni rendező szervek megbízásából Sebestyén Árpádtól a megbízatást kaptam, hogy a Csúry Bálint születésének 100 éves évfordulója alkalmából rendezett tudományos ülészakon rövid előadást tartsak, nem tudtam, milyen nehéz feladatra vállalkozom. Nem csupán azért, mert egészségi állapotom ingadozó, és családi, nagyapai kötelességeim is sok időt igénybe vesznek, hanem azért is, mert gondosan újra olvasva a Szombathelyen 1981 tavaszán megrendezett dialektológiai szimpozion anyagát (VEAB Értesítő 1982. II., a továbbiakban: DialSzimp.), ezen kívül az azóta megjelent és a nyelvjáráskutatás körébe vágó cikkeket, úgy látom, hogy kevés újat tudok nyújtani. A rendelkezésemre álló idő is rövid. -- Hogy végül is közlöm szerény megjegyzéseimet, annak az az oka, hogy nem kis mérvű nyugtalanságot és bizonytalanságot látok tudományszakunkban. Ez pedig nem kedvverítő. Kiss JENŐ a nyelvjárási monográfiákat dialektológiánk neuralgikus pontjának nevezi (MNy. LXXXI, 163-4). Ötven év óta foglalkozom a magyar nyelvjárási anyag gyűjtésével és feldolgozásával, de sohasem tapasztaltam a maihoz hasonló szemléletbeli megosztottságot. Ha nem is írnak erről szakembereink folyóiratainkban, a feszültség érezhető. Szeretném, ha tisztelt hallgatóim (és leendő olvasóim) nem vennék ünnepontásnak, hogy e kérdést most előhozom, de én mindenképpen szükségesnek látom, hogy mindnyájunk számára elfogadható konszenzus alakuljon ki, ha a dialektológiai kutatásaink eredményes folytatását kívánjuk. Magam évek óta töprengek ezen, és már az 1984. év őszén megírott s a MNy-ben megjelenendő cikkemben, amelyben többek között dialektológiánk időszerű kérdéseiről is szólok, vitázni próbálok IMRE SAMUNAK a "Gondolatok a nyelvjárási monográfiákról" (MNy. LXXIX, 408-16), c. fejtetésével, foglalkozom BOKOR JÓZSEFNEK "A zárt *ë*-zés állapota és mozgása Sopronkövesd nyelvjárárásában" (MNy. LXXVIII, 347-52), c. tanulmányával, megkérdőjelezem SZABÓ GÉZÁNAK egy régebben írt cikke "Az *-n* határozórag előtti tövéghangzó minőségének kérdéséről" (NytudÉrt. 58.

sz. 357) egyik állítását. Meg kívánom jegyezni, hogy érveim támogatására én SEBESTYÉN ÁRPÁDOT (Nyr. CV, 323) és DEME LÁSZLÓT (A földrajzi nevek gyűjtésének, ellenőrzésének és közzétételének kézikönyve, Budapest, 1978., 50) idézem.

Az, hogy a dialektológusok a követendő módszereket keresve vitatkoznak: "grammatici certant", önmagában véve nem hiba. Remélhető ugyanis, hogy a különböző vélemények szembeállításával sikerül a leginkább járható utat megtalálnunk. Vannak azonban objektív tényezők, és ezeken nem tudunk változtatni. Közismert tény, hogy egyre inkább fogy országunkban a nyelvjárásban beszélők száma.

Nem vitatható, hogy nyelvjárásaink viszsza-szorulóban vannak. De hogy ez a folyamat milyen mérvű és ütemű, hol (milyen helyzetben) lehet a legjobban megfigyelni, erről különbözőképpen vélekedünk. Meg vagyok győződve, hogy mindnyájan az igazságot keressük. Meg kell tehát találnunk a mai nem örvendetes állapotból való kiutat. Az útkeresést szeretném megkönnyíteni a következők elmondásával.

Előtte azonban szólnom kell még egy objektív nehézségről: a nyelvjáráskutató utánpótlás mevelésének súlyos gondjairól. A mai egyetemi és főiskolai tantervek szerint a hallgatók nagyon csekély és rövid ideig tartó kiképzést kapnak dialektológiából. Inkább a speciálkollégiumokban van erre lehetőség. Szinte egyöntetűen ezt vallották a szombathelyi szimpozionon felszólaló egyetemi és főiskolai oktatók (DialSzimp. 71-111; l. még Nyr. CVIII, 505). Azok is, akik egyébként szívük szerint nyelvjáráskutatással foglalkoznak, nehezen tudnak tanítványokat nevelni. Ezért próbáltunk mi Deme László tevékeny közreműködésével 1985 nyarán egy-egy hetes nyelvjárás gyűjtőtanfolyamot rendezni Sárospatakon (illetőleg a Bodrogközben), továbbá Szombathelyen (illetőleg az Őrségben). A házigazdák az illetékes főiskolák magyar nyelvi és nyelvészeti tanszékei voltak. Sárospatakon 16 egyetemi és főiskolai hallgató volt ott, Szombathelyen 5. A tanfolyamok jól sikerültek. A hallgatók örömmel ismerkedtek a nyelvjáráskutatás elméletén kívül a gyakorlatiakkal is; a Bodrogközben kérdezték a Deme László és Végh József által összeállított hangtani, alaktani kérdőíveket; az Őrségben sok magnetofonfelvételt is készítettek. (A tanfolyamokról részletes beszámoló jelenik meg a Honismeretben, az Édes anyanyelvünkben és a Nyr.-ben is.)

2. Mi a mai magyar nyelvjárás egyik fő kérdése? Az, hogy a helyi nyelvjárás melyik rétegét vizsgáljuk, csak az alaprétet, vagy pedig törekedünk a nyelvjárás változások vizsgálatára is, és ha igen, milyen mértékben. A nyelvjárás alaprét kifejezés egyébként -- tudomásom szerint -- csak az utóbbi tíz évben van

meg dialektológiai szaknyelvünkben. Csúry erről nem beszélt. Ő a m a g y a r n é p n y e l v e t kívánta vizsgálni. A fiatalabb érdeklődők kedvéért viszont megemlítem azt is, hogy Csúry Bálintot is nagyon foglalkoztatta a nyelvi szinkronia és diakronia kérdése. Csúry is sokat beszélt a nyelv változásáról.

Az 1936-ban Budapesten megjelent fontos munkájában, A népnyelvi bűvarlat módszerében (a továbbiakban így rövidítve: Módsz.) ezt írja: "Íme, Toldy már 1844-ben arra hivatkozik, hogy a nyelvjárások a köznyelv hatása alatt napról-napra veszítenek eredetiségükből s a nyelvjárási típusok mindinkább eltörlődnek" (i.m. 57). Másik idézet Csúrytól: "Népnyelvünk rendszeres bűvarlatának megszervezésére ütött a tizenkettedik óra, és féltő, hogy ez a tizenkettedik óra hamarosan elmúlik... Ma még az öregek ajkán sok olyan szót, fogalmat, jelentést, alakot, szerkezetet megtalálnánk a nép nyelvében, melyet esetleg tíz év múlva ma már hiába keresnénk" (i.m. 20). Az adatközlő megválasztásával kapcsolatban ezt tanácsolja Csúry: "Különösen az öreg asszonyok, emberek megfigyelése szükséges. De e mellett az ifjabb nemzedék megfigyelésére is gondot kell fordítanunk. Hiszen a n y e l v j á r á s e g y n e m z e d é k e n k e r e s z t ü l i s m ó d o s u l h a t (a kiemelés tőlem; V.J.) egy-egy vonásában, szókincsében. Magam tapasztaltam, a Szamosháton, a magam falujában -- írja Csúry -- hogy gyermekkoromban az öregek beszédében általános volt az -ít képzőnek -ét változata: *fordét, igazét, tanétó úr, burét, nyerét* stb. ... Az öregek sok olyan kifejezést, szót, szólást, közmondást használnak, ami a fiatalok nyelvéből kiveszett ... A Szamosháton az öregek ... a telket *sessionnak*, a magtárt *grannáriomnak*, a jegyzőkönyvet *protokolumnak*, a szerződést *kontrektusnak*, az anyakönyvet *mátrikulának* hívják ..." (i.m. 24). Milyen kítűnő megfigyelése ez Csúrynek, amit mi, tanítványai és mások is többen megfigyeltünk és leírtunk, hogy a változás legjobban a szókincsben figyelhető meg.

A szombathelyi szimpozionon a bevezető előadást Benkő Loránd tartotta "A nyelvjárási monográfiák" címen. Minden lényeges mondanivalójával egyet lehet érteni, azzal is, amit a változás vizsgálatáról, a nyelvészociológiai szempontok érvényesítéséről is közölt. Hasonlóképpen nyilatkozhatok még Kálmán Bélának nagy tapasztalat alapján megírt és higgadt hozzászólásáról.

Kiemelném még Deme László sok-sok találó megjegyzését, biztató és bátorító gondolatát, ötletét. Most csak arra hívnám fel a figyelmet, amit a "regionális köznyelviség"-ről mondott. (Dial-Szimp. 128-9.). Nagy visszhangja volt, -- kollégáimtól így hallottam -- amit a szombathelyi szimpozion után, még 1981-ben a tantervi vitában mondott SEBESTYÉN ÁRPÁD a regionális köznyelvi

kutatásokról. "Bár talán nem állunk egyedül azzal a felfogásunkkal, hogy a mai nyelvtudományunk mintha kissé túlhajtaná a regionális köznyelvek körüli kutatásokat" (Nyr.CV. 323). Én úgy érzem, hogy megszívlelendők Sebestyén Árpád tanácsai. Ma, amikor a feladataink megszorodtak, nagyon fontos a kellő arányok megtartása. Bárczi Géza szerint is meg kell engedni minden tudományos kérdésnek a vizsgálatát. De hogy az erkölcsi és főleg az anyagi támogatást minek és milyen célok támogatása érdekében adjuk meg, azt már nagyon meg kell fontolnunk. Az én véleményem az, hogy a regionális köznyelvi vizsgálatokat vígan és könnyen lehet végezni húsz-harminc év múlva is. Sürgetőbb feladata lenne most a visszaszorulóban lévő nyelvjárásaink fontosabb változatainak a tanulmányozása. Nyelvatlaszunk nagy tudománytörténeti jelentőségét nem szükséges hangsúlyoznunk. Ámde a nyelvatlasz nem adta meg a kielégítő választ sok-sok kérdésben, néha éppen feltette a kérdést. Csak néhány nyelvjárástani feladatot említenék, amit fontosnak tartok. Nem ismerjük pl. az í-zés nyugat-dunántúli elterjedését, az ö-zés és a zárt ë-zés vizsgálata nemcsak a nyelvjárástannak, hanem az egész magyar nyelvtudománynak nyújtana sok-sok tanulságot. Nem ismerjük igazában a névszó- és ige- és igetővek rendszerét. Bár ez utóbbiról néhány tanulmány megjelent. Sok alaktani jelenség is vizsgálendő volna, nagyon kevés helyről ismerjük képzőrendszerünket (Vö. KÁLMÁN BÉLA: DialSzimp. 32 és CsÜRY, Módsz. 12, 21-2).

De térjünk vissza Csüryhez! Hogy mit gyűjtünk, már szóltam.

Most azt kell röviden megválaszolnom: hogyan? "...a p a s z s z í v módszer, vagyis a meghallgatási módszer. Voltaképpen ez volna a legideálisabb módja a gyűjtésnek, -- írja Csüry -- ez vezet a legkétségtelenebb, legmegbízhatóbb eredményekhez... E módszernél arra kell törekednünk, hogy... csupán mint megfigyelők legyünk jelen mások beszélgetésén... igyekszünk bekapcsolódni a család életébe... Velük lakunk, velük étkezünk, velük járunk a mezőre, társaságba..."

"Azonban csupán e mellett a módszer mellett maradni nem lehet. Ezt okvetlenül ki kell egészíteni... a kérdező, beavatkozó aktív módszernek" (i.m. 32-3).

3. Bár Csüry Bálint örök érdeme a korszerű magyar nyelvjárás-kutatás megteremtése, hiba volna tanításait dogmaként kezelni. Csüry Bálint tételeit is alaposan felülvizsgálták, bírálhatták és továbbfejlesztették tanítványai és mások is. Már DEME LÁSZLÓ foglalkozott Csürynek a nazalizáció egyes kérdéseiről vallott általában véve helyes megfigyeléseivel (A magyar nyelvjárások néhány kérdése. Bpest, 1953. 73 kk). A legfontosabbak e téren IMRE SAMUNAK a megállapításai (A mai magyar nyelvjárások rendszere. Bpest, 1971. 13 kk). "Csüry... nem vett tudomást...a z é l ő n y e l v

m o z g á s á r ó l, elsősorban hangtani kérdéseket illetően ... Csúry sem ismerte fel, hogy nyelvjárásaink zömében egyes magánhangzó-fonémák variánsokban igen gazdagok... (Csúrynek) nagy és elvülhetetlen érdeme az e g y s é g e s h a n g j e l ö l é s i r e n d s z e r m e g t e r e m t é s e, de nem lebecsülendő hibája a meglehetősen uniformizált, s e m a t i k u s f e l j e g y z é s i m ó d s z e r."

"Igaz, hogy Csúry egyik-másik tanítványa -- írja IMRE SAMU -- már viszonylag korán kezdi feszegetni a sematizmus bilincseit (Vö. VÉGH, SárNépm.10-12; NyaPróbGy.VII, ij; IMRE: MNy. XXXVIII, 311), de az efféle megnyilvánulások egészen szórványosak..." (i.m. 14-15).

A sematikus hangjelöléssel a legbehatóbban BENKŐ LORÁND foglalkozott (A magyar nyelvjárások atlaszának hangjelölési rendszerre és gyakorlata: A magyar nyelvjárások atlaszának elméleti és módszertani kérdései. Bpest, 1975. Szerk.: DEME LÁSZLÓ és IMRE SAMU, 123-165). BENKŐ LORÁND a Pais Emlékkönyvbe (Bpest, 1956. Szerk.: BÁRCZI GÉZA és Benkő Loránd) írt kitűnő tanulmányában "Az á > a labializáció eredete" éppen a rendkívül pontos és nem sematikus feljegyzett nyelvjárási adatok alapján sikeresen oldotta meg ezt a nem könnyű kérdést (i.m. 81-9).

Csúry elsősorban a nyelvi törvényszerűségek megfigyelésére, és a langue megállapítására nevelt bennünket. Nagyon sok alkalommal elmondta, hogy óriási felelősséggel tartozik az utókornak az, aki egy nyelvi adatot papírra vet, és bevisz a tudomány vérkeringésébe.

4. Köztudomású, hogy nyelvatlaszunk, gyűjtési, ellenőrzési és közzétételi munkái jó sokáig, több mint 20 évig igénybe vették éppen a nagyobb gyakorlattal rendelkező nyelvjáráskutatókat. Így egy kis visszaesés következik az 50-es évektől kezdve a nyelvjárás gyűjtésekben. A felszabadulás után jó ideig alig volt magyar nyelvjárás gyűjtés. Ez nyugtalanította vezető nyelvészeinket is. PAIS DEZSŐ 1951-ben tartott előadásában kiemeli: a nyelvjárás-gyűjtés nemcsak igen sürgető is, t a l á n a l e g s ű r g ő s e b b n y e l v t u d o m á n y i f e l a d a t (a ritkítás tőlem, V.J.). Nyilatkozik BÁRCZI GÉZA is, a nyelvjárás gyűjtés kérdését "fájdalmasan megoldatlan" feladatnak nyilvánítja (I. OK. VI., 61). "Mind a törvénykutató, mind a rendszervizsgáló, mind pedig az alkalmazott nyelvtudomány számára -- írja BÁRCZI -- a nyelvjárások tanulmányozása fölötte fontos -- három pontban fogalmazhatjuk meg a követelményeket: 1. hozzáférhetővé tenni ... 2. gyűjteni, gyűjteni, gyűjteni, tudományos pontossággal, kifinomult módszerrel és tervszerűséggel, 3. feldolgozni..." (I. OK. 1954, 63).

A nyelvjárási anyaggyűjtés újbóli megindulása szempontjából igen jelentős lépés volt a Nyr.-nek 1957-ben meghirdetett nyelvjárási anyaggyűjtő pályázata. A pályázat értékelését I. SZÉPE -- VÉGH: Nyr. LXXXIII, 210-20. A Nyr.-pályázaton tűntek fel olyanok, akik ma már a nyelvtudomány elismert szakemberei: így Bolla Kálmán, Markó Imre Lehel, Várkonyi Imre, Balogh Lajos, Király Lajos, Pesti János, Körmendi Géza, Fülöp Lajos stb. 1959-ben az MTA Nyelvtudományi Intézete is csatlakozott a Néprajzi Múzeum évenként meghirdetett gyűjtő pályázatához. Így alakult ki az országos néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázat is. E pályázat során ismertük meg Ördög Ferencet, és itt jelentkezett szülőfalujának, a Tolna megyei Nagykönyinak nyelvjárási témájú dolgozatával Szabó József is.

A gyűjtőpályázaton sok önkéntes működött közre. Számukra gyűjtési útmutató füzeteket adtunk ki. A nyelvjárási gyűjtés lexikális és néprajzi jellegű volt. A kezdeti nagy sikerek után az érdeklődés lohadt. Ennek oka abban is kereshető, hogy nyelvész kollégáim közül néhányan egy kis fenntartással fogadták a gyűjtéseket. Én pedig a finn és az észt példák nyomán szerveztem e munkát. A gyűjtött anyagot a Néprajzi Múzeum őrzi. A gyűjtőpályázat ma is megvan. Mai eredményeivel nem lehetünk elégedettek. Hasznos volna a pályázat további sorsát megvitatni. Hogy a társadalmi munkában végző önkéntes gyűjtők hangtani és alaktani monográfiák írására -- kevés kivételtől eltekintve -- nem alkalmasak, magam is tapasztaltam. Ugyanígy vélekedik erről BENKŐ LORÁND is (DialSzimp. 19), de lexikális -- néprajzi jellegű munkákat elvégezhetnek. Egy területen nagy sikerrel vizsgáztak az önkéntes gyűjtők: ez a földrajzi nevek, valamint a személy- és állatnevek gyűjtése. [L. még DEME LÁSZLÓ (DialSzimp. 215)].

Panaszkodásaink ellenére is -- a nyelvatlasz és a helynévkiadás mellett -- azért vannak nem lebecsülendő eredményeink. Hadd említsem kiváló regionális szótárainkat (KISS-KERESZTES, OrmSz. 1952., BALINT SÁNDOR, SzegSz. 1956., PENAVIN OLGA, Szlavóniai (kórógyi) Szótára. Újvidék. (Az I. k.é.n. -- III. 1978.) Ismeretesekek kitűnő tájszótáraink. - Az 1959-ben megjelent ÓHA. után kiadásra került BALOGH LAJOS és KIRÁLY LAJOS, Az állathangutánzó igék, hívogatók és terelők somogyi atlasza, Bp. 1976., PENAVIN OLGA, A jugoszláviai Baranya magyar tájnyelvi atlasza. 1969., VÖÖ ISTVÁN Hétfalu nyelvjárási atlasza. 1971., PENAVIN OLGA -- MATIJEVICS LAJOS, A jugoszláviai székely telepek nyelvatlasza. Kiadásra vár RÓNAI BÉLA, A Somogy megyei Zelicség és vidéke atlasza, amely az egynyelvűségen belüli diglossziát és a kétnyelvűséget is tükrözi. -- Elkészült KIRÁLY LAJOS Somogy megyei atlasza, amely főképpen a nyelvi jelenségek határának és ütközőpontjának kérdéseit

mutatja be. (Még sok értékes nyelvjárási tárgyú tanulmányt, módszertaniakat is említhetnék. Nem törekedhetek teljességre.) -- Örvedetes élénkség tapasztalható a szombathelyi tanárképző főiskola magyar nyelvészeti tanszékén. Szabó József és Kiss Jenő a nagykónyi, ill. a mihályi nyelvjárást vizsgálja, s tekintettel vannak mindketten a nyelvjárásban érzékelhető mozgásra és a köznyelvi hatásra is. Úgy látszik, mindkettejüknek az a módszertani kiindulópontja, hogy a hagyományos nyelvjárást (a nyelvjárási normát) ragadják meg, s írják le először, s hogy ebből kiindulva, ehhez viszonyítva helyezték el s minősítsék a nyelvjárási beszédben fölbukkanó elemeket, jelenségeket. Eljárásukat bizonyosan megkönnyíti, hogy mindketten anyanyelvjárásukat vizsgálják, tehát módjuk van olyan megfigyelésekre is, amelyekre az idegen gyűjtőknek nem vagy nemigen volna.

IMRE SAMU a "Gondolatok a nyelvjárási monográfiákról" című cikkében fontos megállapítást tesz, amikor azt írja: "Feltétlenül hasznosnak és szükségesnek látom néhány település (falu) mai nyelvállapotának olyan monografikus feldolgozását -- akárcsak a hangtan, vagy a hangtan és az alaktan aspektusából is --, amelyben a fő cél a klasszikus helyi nyelvjárás megbomlásából következő változás vizsgálata" (MNY. LXXXIX, 415).

Magam is így látom, hogy nyelvjárásainkat m o z g á s b a n kell megfigyelnünk és tanulmányoznunk. Tehát az újabban keletkező és terjedő alakokat, ha társadalmi érvényűek, nem hapaxok, fel kell vennünk adattárunkba.

Imre Samu idézett kívánságát fontos, érdekes, de nehezen megvalósítható feladatnak tartom. A hangtanban pl. a változásokat -- néhány kivételtől eltekintve, pl. az á utáni o-zás, a szótagzáró l kiesése --, nem könnyű megragadni. Jelentősebbek a változások a szókincsben. A hagyományos paraszti gazdálkodás műszavai közül azokat, amelyek az egy-két emberöltővel ezelőtt alkalmazott eljárásokban voltak használatosak, a mai középkorú parasztemberek már nem ismerik. A nyomtatást Békésen kisgyerekkoromban apám földjén magam is láttam. De e műszót ma csak az idősebbek emlegetik. A falusi paraszt fiatalok talán a szekér és az eke alkatrészeit sem ismerik már.

Változás van, de túlzottnak látom Imre Samunak azt a véleményét, hogy ma már szinte a változásvizsgálat volna a legfontosabb feladatunk a magyar dialektológiában. SEBESTYÉN ÁRPADDAL egyetértően én úgy hiszem, hogy nyelvjárásaink az ezredforduló után is nyelvi realitások lesznek. (Nyr. CV, 323).

Nyelvjárásaink hang-, alak- és mondattani rendszerében nem beszélhetünk még számottevő változásról. Előadásom bevezetőjében jeleztem már, hogy egyetérték Benkő Loránd azon felfogásával,

hogy nyelvjárásaink vizsgálatához nyelvészociológiai, szociolingvisztikai közelítés nélkül lassan már nem is lehet hozzányúlni. (DialSzimp. 16). "manapság -- mondja BENKŐ --, a "tisztá" nyelvjárási vizsgálat, a nyelvjárás mély rétegének a vizsgálata lassanként lehetetlenné válik ... a v á l t o z á s v i z s g á l a t p e d i g r o p p a n t n e h é z v a l a m i (ritkítás tőlem, V.J.) (DialSzimp. 16). Én éppen e nehézségek miatt tartom szinte megvalósíthatatlan feladatnak az öncélú változásvizsgálatot. Mihez viszonyít, aki a "klasszikus" nyelvjárásnak csak a bomlását vizsgálja. Annak először is kitűnően kell ismernie azt, ami bomlik. Jól fogalmazta ezt meg BALOGH LAJOS. Ő nemcsak a hagyománymentés céljából kívánja a nyelvjárási alapréteg vizsgálatát, "tulajdonképpen a nyelvi változás vizsgálata sem képzelhető el a nyelvjárási alaprétegnek az ismerete és felkutatása nélkül..." (DialSzimp. 53). Hiszen éppen ez a gondja a regionális köznyelvi vizsgálatoknak is, és eddig igazi átütő sikert nem is lehetett felmutatni e téren. DEME LÁSZLÓ a Bárczi-Emlékkönyvben ezt írja a nyelvjárási gyűjtés módszeréről szólván: "Az utókor majd csodálkozhat: hányszor kellett az első válasz után megkérdeznünk: "És >>régen<< hogy mondták? Nos ez a >>régen<< tegnap volt, meg ma van és holnap is lesz, de akkor, amikor nem vagyunk jelen. A >>régen<< csak annyit jelent, hogy: egymás között, hétköznapokon, azaz hagyományosan, parasztosan" (NytudÉrt. 40. sz, 70).

Hasonlóképpen nyilatkozik Benkő is: arról beszélve, hogy az archaikus formákat szinte "ki kell verni" az adatközlőkből. BENKŐ azt mondja: "Ez az állítás egy kissé maga is túlzás, mert az afféle archaizmusokat ismerik azért, és bizonyos szituációkban használják is, tehát meg lehet őket találni a módszeres vizsgálatban. Nekem legalábbis korábbi nyelvjárásgyűjtő tapasztalataim ide mutatnak, s nem hiszem, hogy a helyzet annyit, olyan drámai módon változott volna, hogy ilyen kutatást ma már lehetetlen végezni" (DialSzimp. 23).

Én azt hiszem, hogy azok, akik ma már arról beszélnek, hogy a nyelvjárási alapréteget alig lehet megtalálni, azokat a gyűjtő ismeretei és az adatközlők segítségével rekonstruálni lehet, azok nemigen mennek ki a faluba. Hadd említsek két személyes példát. 1984-ben jártam utoljára Békésen. Az utcán és a piacon a 30-40 év körüli emberek és asszonyok is, sőt még jóval fiatalabbak is t-ző alakokat használtak beszélgetésük során, nem is szólva a zárt észéről és a diftongusok ejtéséről. Amikor 1985-ben a Bodrogközben voltam Karcsán, ott is jól hallottam a nyelvjárási beszédet. Buszra várva sok ilyen beszélgetést volt alkalmam akaratlanul is megfigyelni Sárospatakon.

A sárospataki (bodrogekői) gyűjtőtanfolyamon több fiatal hallgató, így pl. a szegedi tanárképzőből jött Gajdos Éva érdekes megfigyelést tett. A nyelvjárási címszóra rékérdezve az adatköz-
lők igen sokszor köznyelvi alakot mondtak be, noha néhány perccel
azelőtt a spontán beszélgetés során az archaikus alakokat hasz-
nálták.

Az eddigi módszertani tanulmányaink sokat foglalkoznak az
adatközli személyével. Le merem írni, hogy a gyűjtő személye, és
ügyessége is sokat számít, tud e ő olyan légkört teremteni, hogy
megkérdezett adatközli a várt alakot mondják neki. A gyűjtő i-
lyen irányú feladatáról, viselkedéséről l. DEME LÁSZLÓ, A föld-
rajzi nevek gyűjtésének, ellenőrzésének és közzétételének kézi-
könyve (Bpest, 1978., 50).

Én a magam részéről azt tanácsolom az utánunk jövőknek, hogy
igyekezzenek a nyelvjárásban a langue-ot megtalálni és megörökí-
teni, természetesen figyelembe véve a nyelvi mozgást is. "A gyűj-
tő nem kikövetkeztetett langue-tényeket, nem egyfajta középará-
nyosokat ír fel... hanem rögzíti az egyes adatközli feleleteit"
(vö. ÓHA. 65-66, l. még uo. 57-87, különösen 75-6, 85).

Ha valaki (természetesen nem kezdő kutató) olyasvalamit al-
kot, amit Imre Samu kíván, örömmel üdvözölném. De addig, amíg
csak íróasztalunk mellett spekulálunk, kitartok az előbb részle-
tesen kifejtett gyűjtőtervem mellett.

Nincs két kutató, aki a véleményét egy vitatható és nehéz
kérdésben teljesen azonos módon fogalmazná meg. Én mégis azt mon-
danám, hogy nyelvjáráskutatásunk mostani vitájában Benkő Loránd,
Deme László, Sebestyén Árpád és Kiss Jenő felfogásával értek
egyet. És jól tudom, hogy még sokan vélekednek így.

VÉGH JÓZSEF

